

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

DOI: 10.18372/2307-9061.66.17433

УДК 343.424(045)

О. І. Ковтун,

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0812-6460>

ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО СТРУКТУРА (СТ. 180 КК УКРАЇНИ)

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: kovtun.oleksii@ukr.net

Мета: провести комплексний аналіз об'єктів кримінальних правопорушень, юридичні складі яких передбачені у диспозиціях ст. 180 КК України, з урахуванням положень теорії кримінального права. **Методи дослідження:** дедукції, формально-юридичний, логіко-юридичний, пізнавально-аналітичний, порівняльно-правового аналізу та інші. **Результати:** запропоноване вирішення деяких важливих дискусійних питань, зокрема, увага приділена питанням загальної структури Особливої частини КК України, визначенню і структурі об'єктів злочинів, юридичні складі яких передбачені у диспозиціях ст. 180 КК України. **Обговорення:** розглянуті сучасні концепції об'єкта кримінального правопорушення. Проаналізовані безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень, юридичні складі яких передбачені у диспозиціях ст. 180 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду» КК України.

Ключові слова: об'єкт кримінального правопорушення; структура об'єкта; потерпілий; предмет; свобода віросповідання; кримінально-правовий захист.

Постановка проблеми та її актуальність.

Стаття 180 КК України «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду» містить два юридичні складі злочинів «Незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд» та «Примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду». Глибокого наукового аналізу даних юридичних складів злочинів, наразі, не проводилося, усі дослідження мали загальний характер та включали у себе аналіз більш широкого кола кримінальних правопорушень. Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 180 КК України поділяється на основний і додатковий. Окрім цього, обов'язковою ознакою об'єкта є потерпілий, який відіграє роль обов'язкового компонента у цьому складі злочину.

Актуальність цієї статті полягає у тому, що на загальнонауковому рівні поняття безпосереднього об'єкта наразі в сучасних юридичних дослідженнях не розкривається. Воно розглядається лише як узагальнюючий термін. Дослідження змісту безпосередніх об'єктів у юридичних складах злочинів, що передбачені у диспозиціях ст. 180 КК України дозволило автору розглядати особливу структуру побудови цієї кримінально-правової норми як такої, що складається із двох складів злочинів, безпосередні об'єкти яких відрізняються між собою. Це, в свою чергу, впливає на процес кваліфікації кримінально-правових діянь, складі яких передбачені у цій статті.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дана тема викликала чималу зацікавленість у вітчизняних учених-криміналістів. Зокрема, цю тему досліджували Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.К. Гришук, О.О. Дудоров, Є.В. Лашук, С.Я. Лихова,

А.А. Музика, О.С. Островський, М.В. Сенаторов, В.Я. Тацій та інші.

Метою цього дослідження є визначення та комплексний аналіз безпосередніх об'єктів кримінальних правопорушень, передбачених у диспозиціях ст. 180 КК України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Концепція «об'єкт кримінального правопорушення» є наступницею концепції «об'єкт злочину». Як і раніше, вона залишається дискусійною, і вітчизняні учені так і не дійшли спільної думки щодо того, що саме є об'єктом кримінального правопорушення. Найбільш відомі, на думку В.К. Грищука, в Україні сучасні концепції об'єкта злочину, це:

- охоронювані кримінальним законом суспільні відносини; соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом;
- людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу тощо;
- окремі особи або багато осіб;
- охоронювані кримінальним законом соціально значимі цінності, інтереси, блага;
- суспільні відносини, які являють собою відповідний порядок, встановлений приписами правових норм, а також соціальні блага;
- соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають всередині цієї оболонки;
- охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин;
- правовідносини;
- суспільні відносини та певні блага та інтереси [1, с. 199].

Безумовно, такий підхід викликає зацікавленість, але в той же час викликає і багато запитань. Ми приєднуємося до думки, яка запропонована С.Я. Лиховою, що об'єкт злочину – це правовідносини. Ця позиція співзвучна концепції «харківської» наукової школи, представниками якої є Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій тощо. Суть цієї концепції полягає в тому, що об'єкт злочину – суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом.

У теорії кримінального права України об'єкти кримінальних правопорушень найчастіше класифікують по вертикалі та по гори-

зонталі. По вертикалі виділяють такі об'єкти правопорушень – загальний, родовий (груповий), видовий (не завжди виділяють) та безпосередній. По горизонталі безпосередній об'єкт кримінального правопорушення поділяється на обов'язковий безпосередній об'єкт та додатковий безпосередній об'єкт.

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення є елементом складу кримінального правопорушення (злочину чи кримінального проступку). Об'єкт кримінального правопорушення уособлює у собі те, на що направлене злочинне діяння. До структури безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення як елемента складу кримінального правопорушення відносять безпосередній об'єкт як ознаку складу кримінального правопорушення (об'єкт кримінального правопорушення у власному, вузькому значенні), предмет кримінального правопорушення та потерпілого від кримінального правопорушення [2, с. 207].

У ст. 1 КК України наводяться усі основні об'єкти кримінально-правової охорони, разом вони і складають загальний об'єкт кримінальних правопорушень [3]. Це, зокрема, права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України тощо.

Родовий об'єкт кримінальних правопорушень – це група споріднених (однорідних, тожних) об'єктів, які, зазвичай, містяться у одному із розділів КК України. Виокремлення родового об'єкта кримінальних правопорушень дозволяє систематизувати і класифікувати кримінальні правопорушення, які посягають на схожі об'єкти. Родовий об'єкт, по-суті, являє собою певну обособлену сферу кримінально-правового захисту, він покладений в основу систематизації Особливої частини КК України та поділу її на розділи. На основі поділу на родові об'єкти кримінальних правопорушень законодавець, фактично, надає соціальну оцінку суспільній небезпеці кримінальних правопорушень і розміщує їх у відповідних розділах Особливої частини КК України за ступенем суспільної небезпеки однорідних кримінальних правопорушень.

Так, назва родового об'єкта кримінальних правопорушень, які передбачені у V розділі КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» видається занадто широкою та включає у себе декілька груп об'єктів, які можна назвати видовими об'єктами кримінальних правопорушень, це – виборчі, трудові та інших особисті права і свободи людини і громадянина. Під іншими особистими правами і свободами людини і громадянина розуміються, наприклад, сімейні, опікунські, авторські, релігійні права та пов'язані з ними правовідносини тощо. Право на свободу віросповідання, як ми вважаємо, є видовим об'єктом для кримінальних правопорушень, які містяться у ст.ст. 178, 179, 180 КК України. Родовий і видовий об'єкти кримінальних правопорушень співвідносяться як ціле та частина, видовий об'єкт об'єднує групу близьких безпосередніх об'єктів юридичних складів злочинів.

В.Я. Тацій вважає вдалою триступеневу класифікацію об'єктів кримінальних правопорушень: загальний – родовий – безпосередній, тому що вона відповідає триступеневому поділу КК України: Особлива частина – розділ Особливої частини – склад кримінального правопорушення [4, с. 135]. Очевидно, можна не погодитися з таким твердженням, адже нам видається, що чотириступенева класифікація краще відображає спільні риси кримінальних правопорушень. Було б доцільно виділити більше розділів, чи виділити у розділах ще, наприклад, параграфи. І тоді, це дозволило б уникнути багатооб'єктності як у V розділі Особливої частини КК України, у якому законодавець об'єднав усі юридичні склади злочинів, яким не знайшлося місця у інших розділах Особливої частини КК України за ознакою родового об'єкта.

Наприклад, Особлива частина КК Республіки Польща, на відміну від Особливої частини КК України, має поділ не на розділи (яких у КК України 22), а на глави (у КК РП їх 44), які відповідають, на нашу думку, скоріше, видовим об'єктам кримінальних правопорушень, які містяться у диспозиціях статей КК України що, очевидно, і зручніше, і краще відображає видо-

вий об'єкт злочинів. Так, за назвою і змістом кримінально караного діяння ст. 180 КК України відповідає ст. 195 КК Республіки Польща (Глава XXIV Злочини проти свободи совісті та віросповідання) [5].

У ст. 180 КК України «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду» містяться два юридичні склади злочинів. Це – незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд (ч. 1) та примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду (ч. 2). Дослідження показує, що проблемою є назва статті, яка охоплює тільки перший склад злочину і не охоплює другий. Поєднує ці обидва склади злочинів тільки видовий об'єкт – право на свободу віросповідання.

Як уже було вказано вище, безпосередній об'єкт кримінального правопорушення поділяється на обов'язковий безпосередній об'єкт та додатковий безпосередній об'єкт (який має факультативний характер і виступає об'єктом кримінально-правової охорони).

У юридичному складі злочину «Незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд», передбаченому ч. 1 ст. 180 КК України обов'язковим безпосереднім об'єктом слід вважати право на безперешкодне здійснення релігійних обрядів (ритуалів, церемоній тощо). Таке твердження витікає з того, що у ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» закріплене право кожного громадянина України відправляти релігійні культу, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні переконання. Релігійний обряд може бути обмежений тільки на законних підставах. Здійснення свободи сповідувати релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян, встановлені законом і відповідають міжнародним зобов'язанням України [6]. Додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину може бути недоторканість (життя та здоров'я) потерпілих (священнослужителів, віруючих чи співробітників

правоохоронних органів), яким може бути завдане фізичне та/або психічне насильство. Також, додатковим факультативним об'єктом кримінально-правової охорони може бути авторитет релігійної організації, тому що держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій (ст. 5 Закону) [6], а також їхні інтереси захищаються іншими нормами КК України.

У юридичному складі злочину «Примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду», передбаченому ч. 2 ст. 180 КК України, на нашу думку, обов'язковим безпосереднім об'єктом злочину є право на добровільне здійснення священнослужителем релігійного обряду, а також додатковим об'єктом є недоторканість особи (життя та здоров'я) священнослужителя. Так, у ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» вказано, що не допускається будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії [6]. Також ми вважаємо, що у диспозиції ч. 2 не вистачає сполучника «та», тому що фізичне насильство під час вчинення цього злочину цілком може бути поєднано із психічним насильством, тобто диспозиція повинна виглядати так «Примушування священнослужителя шляхом фізичного та/або психічного насильства до проведення релігійного обряду». Додатковим факультативним об'єктом кримінально-правової охорони ч. 1 ст. 180 КК України може бути авторитет релігійної організації.

З теорії кримінального права відомо, що структуру безпосереднього об'єкта у складі кримінального правопорушення складає сам безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, предмет кримінального правопорушення та потерпілий від кримінального правопорушення. Предметом кримінального правопорушення вважаються речі матеріального світу, а також віртуальні предмети. Предмет кримінального правопорушення не є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення та за загальним правилом вважається факультативною ознакою складу зло-

чину. Ця ознака набуває значення обов'язкової лише в тих випадках, коли прямо передбачається у диспозиції статті Особливої частини КК [7, с. 91]. Оскільки у теорії кримінального права кримінальні правопорушення, в яких немає предмету злочину називають безпредметними, то до таких, нашу думку, ми можемо віднести і злочини, юридичні склади яких передбачені у ст. 180 КК України.

У вітчизняній науці потерпілому від кримінального правопорушення, на відміну від суб'єкта кримінального правопорушення, на нашу думку, приділяється занадто мало уваги, хоча потерпілий і є тим суб'єктом охоронюваних законом правовідносин, якому безпосередньо наноситься шкода. У КК України, на жаль, визначення потерпілого від кримінального правопорушення відсутнє, є тільки визначення потерпілого у кримінальному провадженні, воно міститься у ст. 55 КПК України [8], але це визначення не корелюється із теорією кримінального права, тому що у ньому потерпілим може бути тільки фізична особа. Ми погоджуємося із М.В. Сенаторовим, який визначає потерпілого від злочину як соціального суб'єкта, охоронюваному кримінальним законом блага, праву чи інтересу якого кримінальним правопорушенням заподіюється шкода [9, с. 58]. Суб'єктний склад об'єкта кримінального правопорушення складається із фізичних осіб, юридичних осіб, держави, інших соціальних утворень та суспільства в цілому. Досить часто законодавець прямо не вказує на потерпілого від кримінального правопорушення, але передбачає його наявність, яка встановлюється безпосередньо, шляхом тлумачення змісту тексту диспозицій статей КК України [10, с. 56]. На нашу думку, потерпілим від злочину, юридичний склад якого передбачений у диспозиції ч. 1 ст. 180 КК України можуть бути фізичні особи (віруючі та священнослужителі) та громадські об'єднання (релігійні організації).

На відміну від попереднього юридичного складу злочину, у складі, який передбачений у диспозиції ч. 2 ст. 180 КК України, із фізичних осіб потерпілим може бути тільки священнослужитель, а також потерпілим можуть бути

релігійні організації. Є підстави не погодитись із С.Я. Лиховою, яка вважає, що потерпілим від цього злочину можна вважати не тільки священнослужителя, а і будь-яку іншу особу [11, с. 320].

Висновки. Вивчення наукової літератури та законодавства показало, що детальний аналіз ст. 180 КК України не проводився або проводився поверхнево, що дає широке поле для подальшого дослідження. Виникає багато питань як суто-теоретичного, так і практичного характеру.

У статті були розглянуті сучасні концепції об'єкта кримінального правопорушення. Проаналізовані загальний об'єкт кримінальних правопорушень, родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, видовий та безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень, юридичні склади яких передбачені у диспозиціях ст. 180 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду» КК України. У теорії кримінального права України виділяють чотириступеневу і триступеневу класифікацію об'єктів кримінальних правопорушень. Чотириступенева класифікація об'єкта кримінального правопорушення більш чітко відображає спільні риси однорідних кримінальних правопорушень, які, зокрема, містяться у V розділі КК України. Проаналізована структура об'єкта кримінального правопорушення як загального феномена кримінального права, так і безпосередні об'єкти злочинів, юридичні склади яких передбачені у диспозиціях ст. 180 КК України. Зокрема, визначені безпосередні основні та додаткові об'єкти злочинів, значення потерпілих від злочинів та безпредметний характер злочинів, юридичні склади яких містяться у диспозиціях ст. 180 КК України.

Автор доходить висновку, що потерпілий є важливим елементом об'єкта злочину, зокрема, у ч. 2 ст. 180 КК України потерпілий є обов'язковою ознакою складу злочину. Також, з'ясована необхідність надання визначення терміну «потерпілий від кримінального правопорушення» та його законодавче закріплення. Зміст термінів «священнослужитель» та «обряд» є невизначеним у кримінальному законо-

давстві та занадто широким, а тому потребує додаткового тлумачення та вивчення, а також конкретних визначень в інтересах кримінального права і подальшого закріплення у кримінальному законодавстві України. В цілому, тема об'єкта у юридичних складах, які передбачені у диспозиціях ст. 180 КК України є актуальною та видається науково цікавою та перспективною.

Література

1. Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, наук.-пед. працівників юрид. фак. закл. вищ. освіти. Вид. 2-ге, змін. та допов. Львів, 2019. 666 с.

2. Тацій В.Я., Пономаренко Ю.А. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. Вип. 2(18). С. 207-210.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.03.2023).

4. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків, 2016. 256 с.

5. Kodeks karny: Załącznik do obwieszczenia Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 września 2019 r. (poz. 1950). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001950/T/D20191950L.pdf> (дата звернення: 01.03.2023).

6. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квіт. 2001 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 01.03.2023).

7. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / А.А. Васильєв та ін.; за заг. ред. проф. О.М. Литвинова. Харків, 2020. 428 с.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.03.2023).

9. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / за наук. ред. докт. юрид. наук, проф. В.І. Борисова. Харків, 2006. 208 с.

10. Дудоров О.О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Київ, 2017. 872 с.

11. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія. Київ, 2006. 573 с.

References

1. Hryshchuk V.K. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: navch. posib. dlia studentiv, kursantiv, aspirantiv, doktorantiv, nauk.-ped. pratsivnykiv yuryd. fak. zakl. vyshch. osvity. Vyd. 2-he, zmin. ta dopov. Lviv, 2019. 666 s.

2. Tatsii V.Ya., Ponomarenko Yu.A. Obiekt kryminalnoho pravoporushennia. Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy. 2022. Vyp. 2(18). S. 207-210.

3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 kvit. 2001 r. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 01.03.2023).

4. Tatsii V.Ya. Obiekt i predmet zlochyну v kryminalnomu pravi: monohrafiia. Kharkiv, 2016. 256 s.

5. Kodeks karny: Załącznik do obwieszczenia Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 września 2019 r. (poz. 1950). URL: [https:// is-](https://is-)

ap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001950/T/D20191950L.pdf (data zvernennia: 01.03.2023).

6. Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii: Zakon Ukrainy vid 23 kvit. 2001 r. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (data zvernennia: 01.03.2023).

7. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruchnyk / A.A. Vasyliiev ta in.; za zah. red. prof. O.M. Lytvynova. Kharkiv, 2020. 428 s.

8. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 01.03.2023).

9. Senatorov M.V. Poterpilyi vid zlochyну v kryminalnomu pravi / za nauk. red. dokt. yuryd. nauk, prof. V.I. Borysova. Kharkiv, 2006. 208 s.

10. Dudorov O.O. Kryminalne pravo: teoriia i praktyka (vybrani pratsi). Kyiv, 2017. 872 s.

11. Lykhova S.Ya. Zlochyны u sferi realizatsii hromadianskykh, politychnykh ta sotsialnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna (rozdil V Osoblyvoi chastyny KК Ukrainy): monohrafiia. Kyiv, 2006. 573 s.

THE OBJECT OF THE CRIMINAL OFFENSE AND ITS STRUCTURE (ART. 180 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: kovtun.oleksii@ukr.net

Purpose: to conduct a comprehensive analysis of the objects of criminal offenses, the legal compositions of which are provided for in the dispositions of art. 180 of the Criminal Code of Ukraine, taking into account the provisions of the theory of criminal law. **Methods:** deduction, formal-legal, logical-legal, cognitive-analytical, comparative-legal analysis and others. **Results:** taking into account a comprehensive analysis of the issue, the article analyzes both the object of the criminal offense in general and the objects of criminal offenses of specific crimes, the legal compositions of which are provided for in the dispositions "Obstruction of the implementation of a religious rite" art. 180 of the Criminal Code of Ukraine. The proposed solution of some important debatable issues, in particular, attention is paid to the issues of the general structure of the studied article of the Criminal Code of Ukraine of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, the definition and structure of objects of crimes. **Discussion:** considered modern concepts of the object of criminal offense. The article analyzes the general object of criminal offenses, the generic object of criminal offenses against electoral, labor and other personal rights and freedoms of man and citizen, specific and direct objects of criminal offenses, the legal compositions of which are provided for in the dispositions of art. 180 of the Criminal Code of Ukraine. In the theory of criminal law of Ukraine, there is a four-stage and three-stage classification of objects of criminal offenses. The four-stage classification of the object of a criminal offense more clearly reflects the common features of homogeneous criminal offenses, which, in particular, are contained in Chapter V of the Criminal Code of Ukraine. The structure of the object of criminal offense as a general phenomenon of criminal law, as well as the direct objects of crimes, the legal compositions of which are provided for in the dispositions of art. 180 of the Criminal Code of Ukraine. In particular, the direct main and additional objects of crimes, signs of victims of crimes and the non-objective nature of the crimes contained in art. 180 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: the object of a criminal offense; object structure; victim; subject; freedom of religion; criminal defense.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2023